

Mato Zokvić

NASILJA MUSLIMANSKIH EKSTREMISTA

Prof. dr. sc. Mato Zokvić, Vrhbosanska katolička

teologija Sarajevo

UDK: 291.7:297

Izvorni znanstveni rad

Muslimani s ogorčenjem odbacuju izjave nekih političara i pisanje medija na Zapadu nakon terorističkog napadu u New Yorku iz kojih izlazi kao da islam odobrava ubijanje nevinih. Dio zbrke dolazi zbog toga što je Muhamed osnovao monoteističku religiju i novu državu. Muslimanski teolozi izvode iz Muhamedovih postupaka i učenja Kur'ana (50,8) da je islam religija i država. Džihad je prvenstveno moralni napor na Božjem putu, ali i pravedni rat (2,190-192; 4,89-91). Kur'an izričito računa s religijskim pluralizmom (2,256; 11,118-119) te osuđuje bezrazložno nasilje (49,13). U službenim izjavama povodom 11. 9. 2001. muslimanske institucije u svijetu i BiH odbacuju terorizam nad nevinima u ime islama, ali ne smatraju terorizmom oružani otpor novim kolonizatorima i njihovim domaćim suradnicima. Muslimanski teolozi BiH izražavaju spremnost na življenje u sekularnoj državi. U članku se izričito navode misli iz radova A. Alibašića, S. Balića, M. Cerića, E. Karića i F. Karčića. Žale zbog „tribalizma“ muslimana doseljenih u europske zemlje koji se presporo organiziraju na razini pojedine države i Europe. Sami sebe i druge potiču na integraciju uz njegovanje muslimanskog identiteta. F. Karčić izjavio je da je Povelja europskih muslimana od 15. 1. 2008. velika pomoć za socijalno integriranje bez asimilacije. Autor smatra da se teroristički napadi ne smiju ignorirati, ali ni pripisivati svim muslimanima. Kršćani i muslimani trebali bi u pluralnoj Europi pokazivati kako ih vjera osposobljava za konstruktivno življenje i djelovanje u pluralnom društvu, čuvati se stereotipnih osuda i graditi mostove povjerenja.

Ključne riječi: *nasilje, islam, religija, džihad*

* * *

Pozdravljam uvrštavanje ovakve teme u simpozij „Nasilje kroz prizmu religije i umjetnosti“, ali bilo bi prikladnije da ju je obradio koji muslimanski teolog s iskustvom življenja među kršćanskom ve-

ćinom na Zapadu.¹ Povod je novom pristupu ovom problemu teroristički napad na tornjeve Trgovačkog centra u New Yorku 11. rujna 2001. kada je ubijeno oko 3000 nevinih ljudi koji su toga jutra došli na posao, a državna istraga SAD-a utvrdila je da su napad izveli teroristi koji su uselili iz muslimanskih zemalja Bliskog istoka, izučili za pilote u zemlji gostoprimstva, svoje zlodjelo dobro isplanirali i vješto izveli posluživši se tehnikom zapadnjaka. Od tada su brojni politolozi, sociolozi religije i etičari počeli iznova isticati opasnost islama za Zapad ili truditi se da mi kršćani i sljedbenici drugih religija ne poistovjetimo sve muslimane s teroristima.²

Po znanstvenoj formaciji nisam kršćanski islamolog. Bavim se ekleziologijom Drugog vatikanskog sabora, koji je u Katoličkoj crkvi službeno otvorio razdoblje među-religijskog dijaloga, i Novim zavjetom koji unatoč ogromnim razlikama ima dodirnih točaka s Kur'anom kao knjigom objave za monoteističke muslimane. Pita-mo se što hoće muslimanski ekstremisti u Alžiru, Palestini, Iraku, Afganistanu, Pakistanu i drugdje kada uz tradicionalni bojni poklik „Bog je najveći“ (*Allahu ekber*) ubijaju desetke nevinih ljudi i same sebe? Kako na nasilje u vlastitim redovima gledaju muslimanske institucije i miroljubivi znanstvenici? Trebamo li mi kršćani svijeta i posebno Europe živjeti u strahu od islamske opasnosti? Oslanjam se na tekst i komentare Kur'ana, zatim na dostupne radove musliman-

1 Organizatori simpozija „Nasilje kroz prizmu religije i umjetnosti“ Teologije u Rijeci 29. veljače i 1. ožujka 2008. bili su predložili radni naslov: „Problem nasilja u islamu“. Precoblikovao sam ga pročitavši dvadesetak radova muslimanskih i kršćanskih autora koji podržavaju međureligijski dijalog izbjegavajući nasilje pojedinaca i skupina pripisivati islamu ili kršćanstvu kao takvom. Jedan je od muslimanskih teologa koji svoju vjeru misli iz sredine u kojoj želi trajno živjeti i pomaže muslimanima da čuvaju svoj identitet poštujući zakone država u kojima žive TARIK RAMADAN: *Evro-američki muslimani i budućnost islama*, Udruženje Ilmije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2007.

2 Dobar pregled američke literature o tome donio je W. CAVANAUGH: *Does Religion cause Violence?* (predavanje održano na University of Western Australia, 29. 5. 2006. i izdano u obliku knjižice). On zaključuje: „Danas vojska SAD-a – uz savezništvo s Australijom i drugim državama Zapada – pokušava osloboditi Irak od religijskog nasilja masovnom uporabom nasilja. To je potpuno kontradiktoran pothvat i svaki promašaj u njemu bit će djelomično pripisan pogubnom utjecaju religije i njezinoj sklonosti prema nasilju. Ipak, želimo li zaista razumjeti promašaj ovog pothvata, morat ćemo dovesti u pitanje sam mit o religijskom nasilju o kojem ovise takve vojne avanture“.

skih autora kojima je stalo do opće sigurnosti, mira i dijaloga te na radove kršćanskih islamologa.³

Islam kao religija i država

Podsjetimo se da je Muhamed bio Arapin iz plemena Kurejši, po zanimanju ugledni trgovac, koji je od mladosti vrlo bolno doživljavao i oštro osuđivao idolopoklonstvo svojih suplemenika i drugih sunarodnjaka u Meki, gdje se nalazilo glavno arapsko svetište Kaba. U dobi od oko 40 godina, 610. godine, počeo je dobivati mistične doživljaje, razumio ih kao Božju objavu i osjećao se zaduženim propovijedati novu vjeru u Boga jedinoga. Građani Meke smatrali su njegov pokret štetnim za svoje trgovačke interese i suprotstavili su mu se silom. Zato je on sa svojim prvim sljedbenicima 20. 9. 622. god.⁴ preselio u Jesrib, oko 448 km sjeverno od Meke. Židovski vođe Jesriba i poganski Arapi savjetovali su svojim sugrađanima da prijateljski prihvate Muhameda. Deset km pred ulazak u grad Muhamed se zaustavio, tu kupio zemljište i na njemu sagradio prvu džamiju. Grad je kasnije nazvan Medina. Tu su mistični doživljaji nastavljeni sve do Prorokove smrti 632. god. Ovo preseljenje, *hidžra*, početak je muslimanske ere.

Zahvaljujući Muhamedovoj sposobnosti pregovaranja i organiziranja, muslimani Medine oblikovali su političku zajednicu koja je postajala sve snažnija te preuzela vlast u gradu i okolici. Nov poticaj razvijanju Muhamedova pokreta u državu bila je pobjeda malobrojne muslimanske vojske na Bedru, oko 130 km jugozapadno od Medine u mjesecu ramadanu, protiv karavane trgovaca iz Meke. Bilo je to u siječnju 624.⁵ Već prve godine nakon hidžre Prorok je

3 Zahvaljujem predavaču Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu mr. Ahmetu Alibašiću za pribavljanje dviju knjiga i desetak članaka, profesoru dr. Enesu Kariću za dvije knjige i engleski tekst Povelje muslimana Europe od 15. 1. 2008. te studentu Orhanu Jašiću za posredovanje pri sluzenju dvama člancima i četirima knjigama iz biblioteke njegova fakulteta i darovanje dviju knjiga Smaila Balića koje su izvorno objavljene na njemačkom.

4 Datume Muhamedova djelovanja i važnih događaja u povijesti islama preuzimam od A. ALIBAŠIĆ, „Hronološki pregled historije islama i muslimanskih naroda“, *Atlas islamskog svijeta*, Udruženje Ilmije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2004., str. 795-805.

5 Usp. M. H. HEJKEL, *Život Muhammeda, a. S.*, El-Kalem, Sarajevo, 2004., str. 280-304. Druga meni dostupna građa o životu Muhameda: N. SMAILAGIĆ, „Muhammed“, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 423-441; H. BOBZIN, *Mohammed*, Verlag C. H. Beck, München, 2006.; S. MALEK, *Uvod u islam* (prva lekcija „Muhammed“), Izvori, Nakladni zavod cvandcoske

promijenio pravac okretanja za vrijeme molitve prema Meki gdje se u arapskom nacionalnom svetištu nalazio Crni kamen povezan s Abrahamom kao prvim štovateljem Boga jedinoga i u tom smislu prvim muslimanom. Zato je Muhamedu bila presudna sloboda islama u Meki. Zahvaljujući obraćenjima u samoj Meki i svojoj sposobnosti pregovaranja, Muhamed je u ožujku 628. sklopio na Hudejbiji sporazum s građanima Meke, uz uvjet da on i drugi muslimani ne uđu odmah u svetište nego sljedeće godine: „Historija je dokazala da je ovaj sporazum bio rezultat velike političke mudrosti i dalekovidnosti i da je islamu, pa i cijeloj Arabiji, donio velike prednosti. Bilo je to prvi put da Kurejšije priznaju Muhameda za sebi ravna sugovornika i ne samo pobunjenika i plemenskog odmetnika. Bilo je to prvi put da je Meka priznala islamsku državu koja se pomaljala u Arabiji“.⁶ Sljedeće je godine Muhamed sa svojom pratnjom pohodio Kabu, a poganski stanovnici Meke u to su vrijeme napustili grad kako je zahtijevao sporazum. Poganski stanovnici Meke kasnije su kršili sporazum zabranjujući nekim plemenima da se pridruže Muhamedu. Zato je Poslanik s naoružanim vjernicima ušao u Meku 630. god. i zauzeo ju bez otpora. Muslimanski povjesničar ističe kako Poslanik nije dopustio osvetu nego je pobunjenicima podijelio opću amnestiju: „Nikakva mržnja, neprijateljstvo ili gnjev nisu mogli naći stalno prebivalište u njegovu srcu. Njegovo je srce bilo apsolutno slobodno od nepravde, zlobe, tiranije ili lažnog ponosa. U najodlučnijem trenutku Bog mu je dao pobjedu nad njegovim neprijateljima. Ali Muhamed je izabrao oprost ostavljajući tako cijelom čovječanstvu i svim generacijama najsavršeniji primjer dobrote, istinoljubivosti, plemenitosti i velikodušnosti“.⁷ Tom je zgodom očistio Kabu od kumira i propisao hodočašće (*hadž*) kao jedan od pet stupova islama. Kod posljednjeg hodočašća 632. god. održao je hodočasnicima oproštajni govor.

Crkve, Osijek, 2002., str. 6-21. Na str. 9 zemljovid je Arabije i susjednih zemalja u Muhamedovo doba. Knjiga u 14 „lekcija“ prikazuje nastanak i učenje islama te ga uspoređuje s kršćanstvom na dijaloški način. Daniel C. PETERSON, *Muhammed Prophet of God*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007.

6 M. H. HEJKEL: *Op. cit.*, str. 409.

7 M. H. HEJKEL: *Op. cit.*, str. 457.

Muslimanski i kršćanski komentatori u kuranskom tekstu 3,61 vide odjek pohoda kršćanskih delegata Muhamedu koji su živjeli u Nedžranu te 631. došli moliti političku zaštitu, a da ne moraju preći na islam.⁸ Hejkel kaže da ih je bilo 60, da je Poslanik istaknuo kako muslimani vjeruju u ono što je bilo objavljeno Mojsiju i Isusu, ali ih je pozvao da Bogu nikoga ne „pridružuju“, to jest da Isusa ne smatraju sinom Božjim. Zamolili su Poslanika da im postavi suca u njihovim sporovima i on je to spremno učinio.⁹ Iz ovog Prorokova postupka muslimanski pravници razvili su kasnije načela za pravnu i političku zaštitu Židova i kršćana u muslimanskoj državi pa neki današnji muslimanski teolozi tvrde da je to svojevrsan početak ljudskih prava. Te manjine zovu se *dhimmi*, i bosanski muslimani ponosni su na takvu zaštitu nemuslimana u Osmanskoj Carevini.¹⁰ Kršćanski povjesničari odgovaraju da je sultan bio daleko, a kršćanski podanici ovisili o samovolji lokalnih paša i sudaca.

Sura 4 govori na početku o braku, obitelji i obiteljskom nasljedstvu (ajeti 1-43), zatim o protivnicima muslimana koji su u tom kontekstu Židovi i kršćani (44-112) te u poduljem završnom odsječku o različitim stvarima (113-176).¹¹ U tom su kontekstu muslimani pozvani na društvenu pravdu te na poslušnost Poslaniku i političkim vladarima:

⁵⁸Allah vam zapovijeda da stvari važne i povjerljive
ljudima kojima i pripadaju uručujete!
I kada svijetu sudite, po pravdi sudite!
Kako je lijep savjet kojim vas Allah svjetuje,

-
- 8 Usp. M. ASAD: *Poruka Kur'ana. Prijevod i Komentar*, El-kalem, Sarajevo, 2004., str. 74, bilj. 48. A. Th. KHOURY: *Der Koran Arabisch-Deutsch, Band 4*, Gütersloher Verlagshaus, 1993., str. 123-129.
- 9 M. H. HEJKEL: *Op. cit.*, str. 261-263. H. BULJINA: *Islamska država (od početka do kraja hilafeta)*, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1997., str. 17, kaže da je u delegaciji bio i biskup, da su prenočili u džamiji, „a sutradan napustili Medinu odustajući od namjeranih diskusija. Kasnije su prihvatili islam i priznali islamsku državu“.
- 10 Usp. A. ALIBAŠIĆ, „Mjesto drugoga u islamu“, u: S. BEGLEROVIĆ (ur.): *Mjesto drugoga u našoj vjeri i životu*, I, Abraham, Sarajevo, 2005., str. 136-173. B. BRAUNDE–B. LEWIS: *Kršćani i Jevreji u Osmanskoj carevini. Funkcioniranje jednog pluralnog društva*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2007.
- 11 Strukturu ove sure preuzimam iz A. Th. KHOUY: *Der Koran Arabisch-Deutsch, 5*, Gütersloher Verlagshaus, str. 23-26.

a Allah, doista, sve čuje i vidi sve!
⁵⁹O vjernici! Pokoravajte se Allahu,
 i pokoravajte se Poslaniku,
 i onima vašim ljudima koji vam zapovijedaju!
 A ako se u nečem ne slažete,
 to Allahu i Poslaniku prepustite,
 ako u Allaha i u Onaj Svijet vjerujete!
 Tako vam je bolje, a i posljedice su ljepše.¹²

„Stvari povjerljive“ drugi prevode kao „ono što vam je povjeren“ (*emanet*), a iz konteksta bi se odnosilo prvenstveno na objavu. Međutim, u širem smislu to se odnosi „i na svaki predmet i moralnu odgovornost koji mogu biti povjereni nekom vjerniku, osobito izvršavanje svjetovne moći i političkog suvereniteta muslimanske zajednice ili muslimanske države, na koje se odnosi sljedeći ajet...; gornji odlomak postavlja temeljno pravilo ponašanja za pojedinog vjernika kao i pojmovni temelj za ponašanje islamske države. Političku vlast povjerava Bog (*emane*); Njegova volja, kao što je izražena u odredbama sadržanim u islamskom zakonu, stvarni je izvor svakog suvereniteta. Naglasak, u ovom kontekstu, na ‘onima kojima je među vama povjerena vlast’ objašnjava da nosioci vlasti (*ulu 'l-emr*) u islamskoj državi moraju biti muslimani“.¹³ „Oni koji vam zapovijedaju“ religijski su i politički predvoditelji. Dr. Ramo Atajić ovdje ističe da u islamu nema oštrog razlikovanja između sakralnog i sekularnog područja pa od ljudi na vlasti muslimani očekuju da budu pravedni i religiozni. Tko uvažava takvu vlast, omogućuje red i disciplinu u zajednici. On uviđa da je u većini zemalja danas došlo do raskida između sekularnih i religioznih poslova i u takvim državama muslimani duguju poslušnost svjetovnoj vlasti, ako je pravedna. Obični muslimani imaju pravo i proturječiti odgovornima pri građenju i izražavanju svoga slobodnog mišljenja. Među te odgovorne spadaju „vodeći mislioci i autori, stručnjaci glede vjerskih pita-

12 *Prijevod Kur'ana*. Prevcio Enes Karić, FF Bihać, 2006., str. 87. Preuzimam njegov stihovani raspored i pravopis.

13 M. ASAD, *Op. cit.*, str. 111-112. Ovdje se služim i komentarom R. ATAJIĆ, *Prijevod Kur'ana sa tešstvom i komentarom na bosanskom jeziku, Knjga 2*, SKD Bavaria Verlag, München, 2001., str. 261-262. A. Th. KOHOURY, *Op. cit.*, str. 123-125.

nja, politički vođe, suci, ili mjesni predvodnici socijalnih, kulturnih, gradskih ili lokalnih institucija“.¹⁴

Prema Kur'anu, Bog je stvorio čovjeka da bude njegov nasljednik ili namjesnik na zemlji (*halifa* – 2,30; 6,165; 27,62), u smislu pravednog upravljanja prirodom i ljudskim društvom. Bog u svetoj knjizi muslimana poručuje Davidu da ga je učinio svojim namjesnikom na zemlji i zato od njega traži da ljudima sudi po pravdi i da se ne povodi za strašću (38,26). Naziv *halifa*, hrvatska verzija kalif, islamska je tradicija rezervirala za Muhamedove nasljednike u službi vjerskog i političkog vođe. Prva četiri kalifa bili su birani, stolovali su u Meki (632.-661.) i ubrajaju se u pravedne vladare. Kalifi iz Omejidske dinastije stolovali su u Damasku (661.-750.), oni iz Abasidske u Bagdadu (750.-1258.). Padom Bagdada pod mongolsku vlast 12. 2. 1258. hilafet, ili sjedište vrhovne vjerske i političke vlasti, preselilo se u Kairo. Osmanlijski vladar Selim I. pobijedio je 22. 1. 1517. kod Kaira Turke Čerkeze i preuzeo naslov kalifa koji su zadržali njegovi nasljednici sve do 1924. kada je general Ataturk dokinuo monarhiju, uvjeren da ona koči ekonomski i politički razvoj Turske. Islam se s vremenom širio i državni su poglavari u novim muslimanskim državama nosili naslov sultana. Tako je od 1520. do 1857. u Indiji i Pakistanu postojala muslimanska država pod vladavinom Mogulske dinastije. U Perziji se nakon propasti dinastije Abasida s vremenom nametnula dinastija Safavida (1501.-1742.) koja je zavela šijitski islam kao državnu religiju. Ulema (teolozi i pravnici) prihvatila je šaha kao Božju „sjenu“ na zemlji: „Iako je država postavljala religiozne učenjake na službe, šijitska politička teorija i dalje je tvrdila da je *imam* jedini zakoniti vladar te podržavala ambivalentan stav prema državi i njezinim političkim predstavnicima. Dok vremeniti vladar može biti prihvaćen kao potreban za javni red do *imamova* povratka, nijekana mu je vrhunska zakonitost“.¹⁵

Osim Turske, zemlje s muslimanskom većinom stanovnika bile su u 19. i prvom dijelu 20. stoljeća pod vlašću kolonijalnih sila:

14 R. ATAJIĆ, *Op. cit.*, str. 262.

15 Usp. poglavlje „Iran: Shii Islam and Political Protest“, J. L. ESPOSITO, *Islam and Politics. Fourth Edition*, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1998., str. 84-89, citat str. 85. Usp. njegovo prevedno djelo *Islamska prijetnja mit ili stvarnost?*, Selsobil, Živinice, 2001.

Velike Britanije, Francuske i Portugala. To je nadahnulo porobljene narode da u svojoj vjeri traže inspiraciju za političko osamostaljenje, ali im je po uzoru na Europljane ideal postala nacionalna država, ne više jedna država muslimana različite nacionalnosti. Dakle ne *ummet* nego nacija.¹⁶ Tako je došlo do teološkog i političkog reformizma koji je tragao za promjenama u islamskoj teoriji države i prava. Dr. Fikret Karčić, profesor povijesti prava na Državnom univerzitetu u Sarajevu i predavač na Fakultetu islamskih nauka, istražio je u svojoj disertaciji pokret za reformu u muslimanskim zemljama u prvoj polovici 20. st. On kaže: „Ideje svjetovnih modernista o tome da islam nije neizbježno vjersko-politički entitet već religija koja može preživjeti u svakoj kulturi pod različitim uvjetima nisu naišle na široko prihvaćanje u muslimanskim zemljama. Međutim, ako se pođe od shvaćanja da sekularizacija korespondira 'razvoju društvenih struktura u pravcu funkcionalne diferencijacije' (Niklas Lehmann) – što nalazi najveći izraz u modernom industrijskom društvu, a znatan dio muslimanskih društava ide u tom pravcu – onda suvremena islamska teorija neće moći zaobići i ignorirati pitanje svjetovne države“.¹⁷

Teologumenon „Islam je religija i država“ izvire iz iskustva islama kao religije i političke zajednice, ali je tijekom povijesti bio također korišten za podupiranje tiranske vlasti kalifa i sultana. Dr. Smail Balić (1920.-2002.), bosanski musliman koji je nakon Drugog svjetskog rata bio politički emigrant u Austriji i zalagao se za europski islam,¹⁸ kaže da je to slogan koji izvjesne skupine upotrebljavaju danas u političke svrhe: „Takovrsna se formulacija u svakom slučaju ne može naći ni u Kura'nu ni u sunizmu. Mnogo toga što

16 Usp. Abdullah AL-AHSAN: *Ummet ili nacija. Kriza identiteta u suvremenom muslimanskom društvu*, Libris, Sarajevo, 2004. Knjiga je prevedena s engleskog na bosanski jezik. Autor ističe da je Muhamed formirao *ummet* kao svjetsku zajednicu muslimanskih naroda, a da se važnost nacionalnosti javila kao odgovor na europski kolonijalizam. Posebno obrađuje Tursku, Egipat, Indiju i Pakistan kao nacionalne islamske države.

17 F. KARČIĆ, Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma. Pokret za reformu šerijatskog prava i njegov odjek u Jugoslaviji u prvoj polovini XX. stoljeća, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990., str. 170.

18 Usp. njegovu zbirku članaka Islam für Europa. Neue Perspektiven einer alten Religion, Böhlau Verlag, Köln, 2001. Ranija zbirka Ruf von Minarett. Weltislam heute – Renaissance oder Rückfall? Eine Selbstdarstellung, E. B. Verlag Rissen, Hamburg, 1984. Njegovi su prijatelji preveli izbor iz njegovih članaka: Zaboravljeni islam, Gesellschaft bosnischer Akademiker in Österreich, Wien, 2000.

spada u područje nauka o državi predstavlja konstrukciju kasnijih vremena. To najprije stoji za instituciju kalifata... Islam ne poznaje nikakvu 'državu Božju' (*civitas Dei*), pa ni Crkvu ili nekog drugog božanskog posrednika. Način na koji su upravljala prva četiri kalifa, koji muslimani uzimaju kao ideal, bila je pojednostavljena demokracija... Gotovo trećina svih muslimana u svijetu ne može već zbog svojega geopolitičkog položaja započeti ništa s teorijom da je islam religija i država. Ona bi ih, naprotiv, dovela u opasnost da ih stanovnici druge vjere promatraju kao potencijalne neprijatelje. Oni stoga shvaćaju islam samo kao religiju, što on zapravo i jest¹⁹. Ipak teolozi iz zemalja s muslimanskom većinom i dalje uče da je islam religija i država.²⁰

U vremenskom razmaku od 80 godina nakon Muhamedove smrti muslimani su vladali područjem od Indije do južne Francuske. Pod zapovjedništvom Tarika ibn Zijada 12.000 muslimana stupilo je 711. god. na tlo Španjolske i njihova se vlast širila stoljećima, ali je slomljena 6. 1. 1492. zauzimanjem Granade od strane kršćana. Kršćanski su vladari zatražili od muslimana i Židova da prime kršćanstvo ili odsele. Za one koji su otišli bila je to nepravda koju njihovi potomci u Sarajevu prenose iz koljena na koljeno. Muslimanska dinastija Aglebija iz Tunisa vladala je južnom Italijom i Sicilijom od 827. do 1091. Oko 1281. Ertugrul je utemeljio osmanlijsku državu, a već 1345. Osmanlije su osvajanjem Galipolja na zapadnoj strani Dardanela počeli širiti svoju vlast nad kršćanima Balkana. Potukli su ujedinjenu kršćansku vojsku na Kosovu 20. lipnja 1389. Bosnom su vladali od 1463. do 1878. Tek 1912. morali su se potpuno povući s Balkana. Muslimanski povjesničari i teolozi složno tvrde da su ova osvajanja bila *širenje političke moći, nikako nametanje islama kršćanima u osvojenim područjima*, jer su novi vlastodršci morali obdržavati odredbu Kur'ana da u vjeri nema prisile (2,256).

19 S. BALIĆ, „Država – 3. islamski“, *Leksikon temeljnih religijskih pojmova. Židovstvo, Kršćanstvo, Islam*, Prometej, Zagreb, 2005., str. 117-118.

20 Prvi sam put čuo taj teologumenon od jednog predavača s univerziteta El Azhar iz Egipta 1977. god. na simpoziju u Mödlingu kraj Beča koji su organizirali Verbiti. Susreo sam muslimanske profesore i studente teologije u Sarajevu koji o ovom mirno govore kao o dijelu muslimanske tradicije, bez pretenzije da bi BiH trebala biti država uređena prema šerijatu.

Ibrahim Kalin u opširnem članku o islamu kao religiji mira ističe da nije pošteno politička nasilja u povijesti islamskih država pripisivati islamskim izvorima jer se svaka religija može zloupotrebiti za nasilne pothvate. Obradivši naširoko zaštitu religijskih manjina u muslimanskoj državi, nabraja konkretne primjere gdje su pripadnici tih manjina obavljali visoke državne funkcije te u tom kontekstu ističe: „Čak je i sustav zvan *devširme* u Otomanskoj Carevini, koji je kritiziran i žigosan kao oblik prisilnog obraćanja, omogućavao religijskim manjinama nesputan pristup visokim položajima vlasti... Slavni Mehmet paša Sokolović (umro 1579.) bio je Slaven iz Bosne te je u mladosti služio kao pomoćnik u jednoj srpskoj crkvi. Među njima je slučaj Sokolovića vjerojatno najzanimljiviji, jer pokazuje do koje je visine djelovao sustav *devširme* u korist kršćanskim zajednicama pod otomanskom vlašću. Iako je Sokolović prihvatio islam te postao jedan od najmoćnijih ljudi svoga vremena, održavao je usku vezu sa svojim bratom koji je bio važna religijska ličnost u Bosni te mu pomagao svojim položajem velikog vezira“.²¹ To je bio „danak u dječacima“ koje su otomanski vojnici otimali iz kršćanskih obitelji te ih silom odvodili na obuku za vojnike. Od 1463. do oko 1660., dok je taj zakon bio na snazi u otomanskoj Bosni, odvedeno je oko 200.000 kršćanskih dječaka.²² Sjećam se razgovora s jednim muslimanskim intelektualcem u Sarajevu koji je i danas uvjeren da je to bio relativno dobar način da djeca siromašnih roditelja dođu do školovanja i visoke karijere. Ovo navodim kao strahovitu teškoću suprotnog vrednovanja istih događaja iz povijesti.

Muhamed Asad (rođen kao Leopold Weiss, 1900.-1992.) potjecao je iz rabinske židovske obitelji u Austriji, ali je kao dopisnik jednog njemačkog lista s Bliskog istoka duboko doživio nepravde koje se nanose Palestincima, prešao na islam i postao ministar Pakistana nakon osnutka te države. Napisao je komentar Kur'ana koji cijene muslimani, a bavio se i obnovom islamske države u naše doba.

21 I. KALIN: „Islam and Peace: A Survey of the Sources of Peace in the Islamic Tradition“, *Islamic Studies* 44 (2005.), 3, str. 327-362. Navedeni tekst str. 349-350.

22 Usp. N. MALCOLM: *Bosnia. A Short History*, Macmillan, London, 1994., str. 45-46. Knjiga je prevedena te izdana u Zagrebu i Sarajevu 1995. pod naslovom *Povijest Bosne*. U ovom prijevodu protumačen je u kazalu pojmova izraz „*devširme*“ kao danak u dječacima koji su bili odvođeni, preobraćani na islam i obučavani za vojne i političke službe.

U jednoj brošuri, koja je prevedena i izdana u Sarajevu, kaže da je za puno ostvarenje poruke Poslanika nužna islamska država, koja može imati izborni parlament, ali treba biti pravedna prema svim svojim građanima. Ističe da muslimani koji žele islamsku državu ustvari žele „političku organizaciju koja bi im omogućila da dođe do izražaja njihova vjera u Boga i to ne samo u džamiji nego također u njihovim praktičnim, socijalnim poslovima. Mišljenja sam da jedno takvo nastojanje ne bi nikako trebalo plašiti zapadni svijet, jer je ovaj zapadni svijet u današnje doba duboko svjestan nužnosti da se pomoću jednog duhovnog uvjerenja suprotstavi širećim silama okrutnog materijalizma. Zato vjerujem da bi svaki kršćanin koji ozbiljno prihvaća svoju religiju morao pozdraviti nastojanja jedne druge religiozne zajednice – zajednice sa sličnim etičkim pogledima – koja bi htjela izgraditi društvo i državu na temelju svoje vjere u Boga“.²³

Džihad kao pravedni rat i moralna borba na Božjem putu

S. Balić kao musliman koji se zalaže za mirno življenje muslimana i drugih vjernika u sekularnoj državi, u poglavlju o džihadu podsjeća da Kur'an govori o ubijanju više od Staroga i Novoga zavjeta, ali da su iskazi o pravednom ratu i humanom postupanju prema civilnom stanovništvu i vojnim zarobljenicima „po pravilu povezani s razvojem prve zajednice“.²⁴ Navedimo osnovne tekstove Kur'ana o pravednom ratu.

¹⁹⁰I borite se na Allahovu putu protiv onih

koji se protiv vas bore,

ali vi boj ne započinite!

Allah ne voli one koji započinju boj.

¹⁹¹I ubijajte ih gdje god stignete,

I protjerujte ih odakle su i oni vas protjerali!

A zlostavljanje je gore od ubijanja!

I ne borite se protiv njih kod Hrama Svetoga

Sve dotle dok se oni kod njega ne budu borili protiv vas!

23 M. ASAD, *Islam i politika*, Rijaset Islamske zajednice u Republici Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1996., str. 19-20. Str. 21-30 donose „Bilješku o piscu“. Islamski centar u Ženevi objavio je 1963. njegovu knjigu *Islam und Politik*.

24 S. BALIĆ, „Džihad kao zalaganje za mir“, u knjizi *Zaboravljeni islam*, str. 191-199, citat str. 192.

Ako se oni protiv vas bore, i vi njih ubijajte!

Takva je kazna nevjernicima.

¹⁹²A ako oni prestanu, pa i Allah doista prašta i samilostan je (2,190-192).

Komentatori ističu da je sura 2 prva objavljena nakon Muhamedova preseljenja u Medinu. U ajetima 142-167 govori o Kabi kao središtu štovanja Boga i simbolu islamskog jedinstva, te u odsjeku 168-242 o etici, društvenim odnosima i pravednom ratovanju. Povijesno se odlomak 2,190-192 odnosio na stanovnike Meke koji su tada bili pogani i protivnici muslimana. Nakon što su se i oni pridružili *ummetu*, iz ovih ajeta muslimani izvode načela za obrambeni rat, ali je dopušteno pomoći onima protiv kojih je rat nepravedno poveden (22,39-40). Uz izraz da Bog ne voli one koji započinju boj (a. 190) R. Atajić donosi zgodu iz muslimanske tradicije o Poslaniku kojemu je javljeno kako se jedan bori da zadobije plijen, drugi da postigne slavu i čast, a neki da dokažu svoje junaštvo. Poslanik je odgovorio: „Onaj koji se bori s jednim jedinim ciljem da pobijedi Allahova riječ jest onaj koji se bori za Allahovu ljubav!“. Tu također donosi vojnu zapovijed kalifa Abu Bekra prigodom slanja vojske na sirsku granicu: „Ne počinite nikakvu izdaju i ne skrećite s pravoga puta! Djecu, starce i žene ne smijete ni povrijediti ni ubiti! Ne uništavajte i ne spaljujte palme i ne sijecite voćke! Ne koljite stada ovaca ni druge stoke ni deve, osim onoga što trebate za svoju hranu! Kad prolazite pored ljudi koji su se odali životu u bogomoljama, ostavite ih da žive životom kojem su se predali!“²⁵

Kur'an potiče na rat protiv onih koji muslimane pokušavaju odvratiti od njihove vjere, ali i na poštivanje ugovora s onima koji nude mir (4,89-91):

⁸⁹...I ne prihvaćajte između njih prijatelje dok se na Allahovu Putu ne iseše.

A ako leđa okrenu, tad ih zarobljavajte i ubijajte gdje god ih nađete!...

25 R. ATAJIĆ, Prijevod s Kur'ana sa tefsirima i komentarom na bosanskom jeziku, knjiga 1, str. 85.

⁹⁰A ako vas takvi ostave na miru, mir vam ponude,
tada ni vama Allah ne daje nikakva prava da njih ubijate.

⁹¹A naći ćete i one druge koji sigurnost žele i od vas
i od naroda svoga.

Kadgod se takvi mnogoboštvu pozovu, oni se u njega vrate.

Ako vas se oni ne okane i mir vam ne ponude,

i ako svoje ruke od vas ne ustegnu,

tada ih zarobljavajte, i ubijajte gdje god ih nađete!

Vama smo nad takvima dali vlast očitu!

Odlomak se povijesno odnosi na razdoblje kada su neki prihvatili islam, a ostali živjeti među poganima te također na lažne obraćenike koji su se priključivali onima što su vodili otvoren rat protiv muslimana. U a. 91 radi se o lažnim prebjezima koji među muslimanima traže sigurnost od svojih poganskih sunarodnjaka i opet se vraćaju među pogane. Takve trebaju tretirati kao otvorene neprijatelje i distancirati se od njih.

Balić skreće pozornost na socijalnu dimenziju džihada u 4,75:

Što vam je, zašto se na Allahovu Putu

ne biste borili za potlačene

muškarce, i žene, i djecu koji zapomažu: „Naš Gospodaru!

Izvedi nas iz ovoga grada čiji su stanovnici nasilnici!

I daj nam od Sebe zaštitinika!

I daj nam od Sebe pomagača!

R. Atajić pri tumačenju ovoga ajeta povezuje duhovni i politički vid džihada. Tako borba na putu Božjem obuhvaća: „ostvarivati gospodstvo Božje na Zemlji, oblikovati ljudske poslove u skladu s ispravnim vodstvom Božjim, razvlastiti sve demonske sile i sustave, stati na kraj ugnjetavanju ljudi od drugih ljudi, jer svi su ljudi stvorenja Božja i nitko nema pravo stvarati od drugih robove i nametati im samovoljne zakone. Ovdje treba imati na umu da u vjeri ne smije biti prisile (usp. 2,256); čim su dakle ljudi oslobođeni vlasti drugih ljudi, nitko ih ne može prisiliti da promijene svoja shvaćanja i prihvate islam“. „Potlačeni“ ili, kako Atajić prevodi, „nemoćni“

zlostavljane su i ugnjetavane osobe. Iako se iz konteksta ajeta izravno odnosi na takve muslimanske osobe prigodom iseljavanja iz Meke, on ima općenitije značenje. Molitva Bogu progonjenih muslimana u Meki „uslišana je kad je Muhamed gradu Meki ponovno donio mir i slobodu“.²⁶

Potaknuti raspravama kršćanskih teologa koji su stvorili teoriju *de bello justo* te nekoć govorili o *jus ad bellum* i *jus in bello*,²⁷ muslimanski se pravници služe tim kategorijama da pojašne džihad kao pravedni rat.²⁸ Dok su stariji tumači šerijata dijelili države na „kuće mira“ (muslimanske zemlje – *daru-l-islam*) i „kuće rata“ (nemuslimanske hostile zemlje, *daru-l-harb*), noviji dodaju i „kuće socijalnog ugovora“ (*daru-l-sulh*) za zemlje u kojima su muslimani manjina, a žele imati sva građanska i vjernička prava bilo da su stariji doseljenici bilo da su djeca doseljenika.²⁹

Međutim, u političkoj i oružanoj borbi muslimana protiv vlastitih tirana i strane kolonijalne vlasti razvili su se neki pokreti koji svojim sljedbenicima dopuštaju nasilje kada se radi o borbi za pravdu kako ju oni vide. Redovno je osnivač takvih pokreta neki privlačan pojedinac koji je brzo našao suradnike. Takav je bio Muhamed ibn Abdulvehab (1703.-1792.), arapski propovjednik čistog islama, iz čijeg je pokreta dva stoljeća kasnije nastala Saudijska Arabija.³⁰ On i njegovi sljedbenici tumačili su zaostajanje muslimanskih naroda za razvijenim Europljanima Božjom kaznom za odstupanje od čistog islama. Optuživao je svoje teološke protivnike (muslimane) da su idolopoklonici. Njegovi su sljedbenici 1801. napali grad Kerbelu

26 R. ATAJIĆ, *Prijevod Kur'ana...*, knjiga 2, str. 269.

27 Usp. J. SABOL, „Katolička čitička doktrina o 'pravednom ratu' i globalizirani svijet“, u: V. DUGALIĆ (ur.) *Spe et labore. Zbornik u čast mons. dr. sc. Marina Srakača, biskupa đakovačkog i srijemskog*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003., str. 439-449.

28 Usp. I. KAHN, *Art. cit.*, str. 342-354.

29 Usp. M. CERIĆ, *A Declaration of European Muslims* (elektronski tekst, objavljen 2005.). On osuđuje terorističke napade u New Yorku 11. 9. 2001., u Madridu 11. 3. 2005. te u Londonu u srpnju 2004., traži od europskih država da uvažavaju muslimane koji u njima žive i rade te zove muslimane Europe da izbjegavaju tribalizam i izgrade pancurovske muslimanske strukture.

30 J. L. ESPOSITO, *Islam and Politics*, str. 36-48, piše njegovo ime Muhammad ibn al-Wahab. U brošuri Hamid ALGAR, *Vehabizam. Kritički osvrt*, Zlatko Hasanbegović, Zagreb, 2004., njegovo je ime transkribirano kao Muhammad b. 'Abd al-Vahhab. Usp. A. MEDEB, *Zloupotreba islama*, IMIC-RABIC, Sarajevo, 2003., str. 61-65. Usp. također poglavlje „Rani vehabijski pokret“, St. SCHWARTZ, *Dva lica islama*, Tugra, Sarajevo, 2005., str. 113-142.

u Iraku. Polagano su preuzimali kontrolu nad pojedinim gradovima u Arabiji tijekom 19. st., a 1924. osvojili su Meku i preuzeli kontrolu nad hodočasnici. Dvije godine kasnije zavladao su Medinom. Osvajača Ibn Sauda sljedbenici su nazvali kraljem i imamom, a 1932. stvorena je država Saudijska Arabija. Otkrićem nafte vehabijsko-saudijska država prešla je iz britanske u američku sferu utjecaja. Nakon Drugog svjetskog rata SAD su usvojile „politiku 'ruke podalje' kad se tiče saudijskih unutrašnjih ideoloških stvari“.³¹

U Egiptu je Hasan al-Banna (1909.-1949.) zastupanjem reformiranog islama pridonio utemeljenju Muslimanske braće kao pokušaju suprotstavljanja europeizaciji isključujući iz programa obrazovanja svaki vid pozapadnjenja među muslimanima.³² Predsjednik Naser državnom je silom 1965. uništio djelovanje Muslimanske braće i mislilo se da su potpuno zamrli. Ubojstvom predsjednika Sadata 1981. od strane jednoga od vlastitih vojnika, koje su muslimanski ekstremisti nazvali džihadom, pokazalo se da islamski ekstremizam i dalje postoji u Egiptu. Sami muslimani i kršćanski islamolozi smatraju da nisu svi pripadnici Muslimanske braće ekstremisti koji odobravaju nasilje u ime vjere.

U islamističke pokrete proučavatelji ubrajaju još Refah u Turskoj, Jamiat-i-Islami u Pakistanu i Afganistanu, Islamsku frontu spasa u Alžiru, Hezbolah u Libanonu, Hamas u Palestini, Al-Turabijev Islamski nacionalni front u Sudanu, Nahda u Tunisu. Ne možemo se upuštati u njihov nastanak i vjersko-politički program. Muslimanski teolog Maulana Wahuddin Khan žali što su arapsku riječ *ghazwa* (bitka) u djelima prvih Muhamedovih biografa kasniji autori protumačili kao ratne bitke, što bi značilo da je Prorok vodio četiri bitke godišnje u 23 godine svoga poslanja. Prave bitke bile su samo tri (Badr, Uhud, Humayn), a ostalo su sprečavanja rata pomoću vješte obrane i pregovora. On ističe: „Najveći je problem pred kojim islam danas stoji, kako ja vidim, što su muslimani skoro potpuno zaboravi-

31 St. SCHWARTZ, *Op. cit.*, str. 169.

32 Usp. I. M ABU-RABI': „Hasan al-Banna i osnivanje Muslimanske braće: intelektualna potpora“, E. KARIĆ, *Tumačenje Kur'ana i ideologije XX stoljeća*, Bemust, Sarajevo, 2002., str. 121-162. A. MEDEB, *Op. cit.*, str. 71-76; 101-105. J. L. ESPOSITO, *Op. cit.*, str. 136-148.

li sunu (Prorokov način) o nenasilju. U kasnijim vremenima, kada se raspalo Otomansko i Mogulsko Carstvo pa su se vjernici trebali suočiti s problemima poput onih što su ih snašli u Palestini, muslimani diljem svijeta podlegli su negativnoj reakciji ogromnih razmjera. Posljedica je ove devijacije da, unatoč skoro stotinu godina krvavih ratova, muslimani nisu postigli pozitivan cilj. Zapravo su izgubili i ono što su već imali³³.

Muslimanski znanstvenici žale što zapadni kolege džihad uglavnom smatraju ratnim stanjem ili svetim ratom. Upozoravaju da se u Kur'anu ta riječ pojavljuje 36 puta te da ima četiri vrste značenja: džihad srcem (vjera), džihad jezikom (govor), džihad rukama (dobra djela) i džihad mačem (pravedni rat). Dvoje turskih znanstvenika ovako zaključuju svoje izlaganje o potrebi promišljanja pojma džihad: „Dok Kur'an ne propisuje izričitu etiku nenasilja i mira, on ne daje višu vrijednost činima nasilja. U Kur'anu nema konzistentnih ili jednoznačnih općih pojmova za rat, mir i nenasilje. Svaki kuran-ski stih povezan je s nekim specifičnim povijesnim događajem. Tako ima kuranskih stihova koji potiču na nenasilje, dok drugi potiču na rat. To nije kontradikcija nego odraz specifičnih povijesnih prilika. Na primjer, dok se većina mekanskih stihova usredotočuje na duhovna pitanja, nakon *hidžre* (preseljenja) u Medinu, Kur'an se pomicao polagano u novi povijesni kontekst da donese odredbe o 'oružanom džihadu' u užem smislu riječi *qital* (borba) kao vojno sučeljavanje. S druge strane, ako uvažimo vremensko-prostornu dimenziju i postupne promjene u islamskoj tradiciji, postaje razvidno da islam teži davanju moralne prednosti nenasilju. Možemo, štoviše, zaključiti da je prakticiranje vjerski usmjerene ili neformalne borbe, koja se također zove džihad, u suvremenom svijetu nenasilnim djelovanjem u punoj sukladnosti s islamskim Svetim pismom i tradicijom“³⁴.

33 MAULANA WAHIDDIN KHAN: „Non-Violence and Islam“, tekst preuzet s interneta <http://www.alrisala.org/Articles/papers/noviolence.htm>; citat str. 7-8. Smatra da su ljudi odbacili komunizam zato što se održavao silom i vjeruje da islam može biti velika pomoć u izgradnji humanijeg i pravednijeg svijeta, ako uleme i intelektualci prestanu podržavati nasilnički mentalitet među muslimanima kako ne bi ljudima drugih vjera davali povod za islamofobiju.

34 SEZAI OZCELIK-AYSE DILEK OGRETIR: „Islamic Peace Paradigm and Islamic Peace Education: The Study of Islamic Nonviolence in Post-September 11 World“, *Journal of Globalization for the Common Good*, 2006., 17 (Služim se tekstom koji je skinut s interneta: <http://www.com-mongoodjournal.com>). Popis upotrebijene literature na engleskom obuhvaća tri i pol stranice.

Nakon terorističkog napada u New Yorku, Sjedinjene Američke Države i neke druge demokratske nacije, u kojima su se događala slična ugrožavanja javne sigurnosti, morale su najprije stvoriti zakone na temelju kojih mogu zakonski pratiti sumnjive pojedince i skupine te ih procesuirati prije ili poslije terorističkih napada. Budući da ista nasilna djela za jedne mogu biti hrabri pokušaji suprotstavljanja okupatorima i njihovim domaćim suradnicima, a za druge bespravno nasilje, trebalo je definirati što zakonski spada u terorizam. Zato je Vijeće sigurnosti UN-a Rezolucijom 1373 od 28. 9. 2001. zatražilo od članica UN-a da presijeku financiranje terorista, poduzmu akcije protiv terorista i spriječe zloupotrebu zakona o azilu. SAD su već 26. 10. 2001. donijele skup takvih zakona, a 31. 12. Vijeće Europe donijelo je Okvirnu odluku o borbi protiv terorizma kojom traži od država članica da u nacionalnom pravu definiraju što spada pod zločin terorističkog čina.³⁵ F. Karčić u zaključku svoga članka o pravnim elementima za definiranje terorizma ističe: „Ovo razmatranje pokazuje da odgovor na fenomen nasilja koje se poziva na islam mora adresirati njegove suštinske uzroke kao i njegov potencijalni referentni okvir. Po prirodi stvari, državni i međunarodni čimbenici trebaju adresirati prvi aspekt, a muslimanski učenjaci drugi aspekt. Za muslimanske je učenjake našeg doba jedan od najvećih izazova da vrate fokus na središnju poruku islama kao vjere mira poslane kao milost svjetovima, da povuku jasnu demarkacijsku liniju između legitimne obrane i zločina te da delegitimiziraju terorizam kao djelo kojim se napadaju oni koji se ne smiju napasti ili se koriste metode koje se ne smiju koristiti“.³⁶

U članku o odgovoru muslimanskih institucija na nasilja u kojima borbene skupine muslimana ubijaju nevine muslimane i druge ljude, F. Karčić ističe kako su te prihvaćene i poštovane institucije dogovorile da to nisu *mudžahidun* (borci na Božjem putu) nego odmetnici i pobunjenici čija djela povlače tešku kaznenu odgovornost

35 Usp. F. KARČIĆ: „Terorizam: značenje, historija i veza s religijom“, Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, LXIV (2002.), br. 3-4, str. 253-283, osobito str. 265, gdje Vijeće Europe određuje 13 konkretnih djela koja trebaju obuhvatiti nacionalni zakoni o terorizmu.

36 F. KARČIĆ, *Art. cit.*, str. 263.

prema islamskom pravu.³⁷ Jedna je od tih institucija Organizacija islamske konferencije (OIC), osnovana 1969., koja je usvojila svoju povelju 1972. vežući zemlje članice na političku, ekonomsku, socijalnu, kulturnu i znanstvenu suradnju. Ona je u srpnju 1999. usvojila Konvenciju o borbi protiv međunarodnog terorizma kao ugovor regionalnog obilježja. „Narodna borba, uključujući oružanu borbu protiv strane okupacije, agresije, kolonijalizma i hegemonije, koja ima za cilj oslobađanje i samoodređenje u skladu s načelima međunarodnog prava neće biti smatrana terorističkim zločinom“. Akademija za islamska istraživanja pri Al-Azharu u Kairu donijela je 1. 11. 2001. Deklaraciju o islamskom stavu prema fenomenu terorizma. U njoj izražava ogorčenje na medijsku kampanju i diskriminaciju protiv muslimana u svijetu „nakon krvavih i tragičnih događaja koji su se desili u SAD-u 11. 9. 2001.“ Pozivajući se na Kur'an 11,118-119 Deklaracija ističe da je religijska pluralnost Božje pripuštenje i osudu nasilja izvodi iz Kur'ana 49,13. Islamski džihad definira kao „*ulaganje napora u cilju podržavanja istine i prava, otklanjanja nasilja i uspostavljanja pravde, mira i sigurnosti u svim oblastima života*“. Podsjeća da i pravedni rat muslimana zabranjuje ubijanje neboraca, žena, djece, mučenje zarobljenika, tjelesno sakaćenje ubijenih ili uništavanje zgrada i predmeta koji nisu vezani za borbu. Podržava rat protiv terorizma, ali osuđuje ubijanje nevinih civila u Palestini i Afganistanu. Traži pridržavanje jedinstvenih kriterija međunarodnog prava u pitanjima nezavisnosti naroda i njihova prava na samoodređenje. Traži liječenje uzroka koji su povod nekim teroristima za nasilje „jer je nasilje nekih arogantnih tirana ono što stvara i razvija nasilje potlačenih i podčinjenih“. Akademija za *fiqh* Svjetske islamske lige, sa sjedištem u Meki, donijela je na zasjedanju 5. do 9. siječnja 2002. Dokument o pojmu terorizma te razlikovanju zakonitog džihada protiv tlačenja od neopravdanog terorizma. Ovi muslimanski znanstvenici ističu da u Kur'anu i sunetu nema ništa što „podržava ekstremizam, nasilje ili terorizam, koji jednostavno predstavlja poduzimanje agresije protiv drugih bez legitimnog razloga“. Ističu kako se ne može usporediti nasilje uzurpatora s pravom „na zakonitu

37 Usp. F. KARČIĆ, „Značenje terorizma – odgovori muslimanskih ustanova“, Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, LXIV (2002.), br. 5-6, str. 438-464.

obranu od strane potlačenih koji žele povratiti svoje legitimno pravo na samoodređenje“. F. Karčić zaključuje da tri deklaracije islamskih institucija iz muslimanskih zemalja sadrže zajedničke elemente za definiciju pojma terorizam, ali da je „neophodna suradnja ulema s moderno obrazovanim pravnicima i stručnjacima za terorizam te korištenje bogate literature i rezultata istraživanja ovog fenomena u nacionalnim i međunarodnim razmjerima izvršenih u posljednjih nekoliko decenija“.³⁸

Osobito se muslimani koji žive na Zapadu trude svojoj braći i sestrama, a onda i drugim ljudima dobre volje, pojasniti što sve obuhvaća džihad kao moralna borba. Jedan je od njih i Tarik Ramadan koji živi u Švicarskoj, a dosad je dva puta držao predavanje u Sarajevu. Kao potomak doseljenih muslimana on programski pomaže djeci doseljenika čuvati svoj islamski identitet i biti konstruktivni građani država u kojima žive. Uvjeren je da tako pomaže ne samo muslimanima u zapadnim zemljama nego i budućnosti islama koji u biti ne zagovara niti odobrava nasilje svojih pripadnika. Svjestan da u sekularnim državama s pluralnim društvima i istinskom demokracijom nijedna religija nije državna, ali ni diskriminirana, on potiče muslimane Zapada da njeguju svoj identitet poštujući pluralnu demokraciju i time daju svoj doprinos islamu uopće: „Vratiti se k Bogu, izabrati dobro, okrenuti svoj život k svjetlosti jest istinski džihad u potpunom značenju riječi: napor koji ima za cilj nadilaženje unutarnjeg konflikta kako bi se biće uvelo u mir“.³⁹ Nije dobro zatvoriti se u geto živeći na Zapadu radi čuvanja muslimanskog identiteta nego treba pridonositi općem dobru svih ljudi dotične zemlje: „Uloga je muslimanskih zajednica na Zapadu braniti načela, ne interese, i ako proizlazi da je u njihovu interesu poštivanje univerzalnih načela, treba biti jasno da njihova borba za ova načela služi čitavoj zajednici. Dizanje standarda prava, pravde i etike ne može se zaustaviti na granicama vjerske zajednice: univerzalnost ovih načela vraća nas na značenje ljudskog bratstva, koje se sastoji u služenju cijeloj zajednici i svim ljudskim bićima. 'Put k vjernosti' primorava nas ne samo da poštujemo pluralnost nego da i istupimo iz geta, da bo-

38 F. KARČIĆ, *Art. cit.*, str. 463.

39 T. RAMADAN, *Op. cit.* (bilj 1), str. 152.

lje poznajemo jedni druge i da zajedno djelujemo radi općeg dobra ako želimo doći do kraja 'Put'. Ako bi na osnovi svoje specifičnosti muslimanske zajednice mogle omogućiti političkoj akciji da opet postane plemenita, vrijedna i transparentna aktivnost koja će služiti ljudima, a ne samoj sebi, njihova će prisutnost biti korisna i nosit će dio njihova svjedočenja među njihovim sugrađanima⁴⁰. Zato muslimani na Zapadu trebaju imati svoje vjerske, kulturne i obrazovne institucije, ali bi se trebali uklopiti u političke i socijalne programe zemalja u kojima žive.

Mudžahedini i vehabije u Bosni

Živo se sjećam prizora sa sarajevske televizije početkom 1992. kada je nakon odluke demokratski izabrane vlasti da građani BiH referendumom odluče hoće li ostati u krnjoj Jugoslaviji ili traže punu samostalnost ove zemlje triju naroda i triju vjera, vođa Srba Radovan Karadžić za govornicom parlamenta uzviknuo: „Igrate se nestanka jednog naroda!“ Mislio je na muslimane koji su tijekom 1993. odabrali nacionalno ime Bošnjaci, a svoj jezik nazvali bosanskim. Do tada je predsjednik Izetbegović govorio da rat Slovenije i Hrvatske protiv Jugoslavenske armije nije „naš rat“. Referendum je održan 1. ožujka 1992. i rezultat je bio opcija za samostalnost. Bošnjaci i stranci koji pišu o tome obično tvrde da je rat počeo 6. travnja pucaњem srpskih snaga po opkoljenom Sarajevu, ali su crnogorski rezervisti, uz podršku Jugoslavenske armije, sravnili hrvatsko selo Ravno u istočnoj Hercegovini šest mjeseci prije toga pa je za nas Hrvate rat počeo 1991. U prvoj su nas godini Armija BiH, kao etnička vojska Bošnjaka u kojoj je bio pokojni Hrvat ili Srbin, te Hrvatsko vijeće obrane kao etnička vojska Hrvata branili od srpskih snaga. U drugoj godini zaratili su Bošnjaci i Hrvati također jedni protiv drugih. Rat je završio Daytonskim mirovnim ugovorom u prosincu 1995. kojim je BiH razdvojena na dva politička entiteta ili kvazidržave pa zato ne funkcionira u smislu osiguravanja istinske pravde, jednakosti i prosperiteta za sve svoje građane.

---

40 T. RAMADAN, *Op. cit.*, str. 213.

Vodstvo muslimana pozvalo je u pomoć muslimanske borce zvane mudžahidi ili mudžahedini te dalo za njih otvoriti kampove za uvježbavanja. Među njih su se uvrstili mladi Europljani koji su se obratili na islam, zatim borci iz Afganistana, Arabije, Egipta, Sirije, Alžira. Oni su ulazili preko Hrvatske kao humanitarni djelatnici te, uz humanitarnu pomoć, unosili novac i oružje. Kako službeni podaci države o njihovu broju, vojnim akcijama te zločinima tijekom rata i nakon rata nisu objavljeni, ovisimo o intervjuima, člancima, knjigama domaćih i stranih novinara. Ja sam za ovu zgodu pregledao što je o njima napisao hrvatski novinar Ivica Mlivončić⁴¹ i bošnjački Esad Hećimović.⁴² Mlivončić je ustanovio da su počeli stizati već u lipnju 1992. (str. 123), da ih je u Bosni bilo između pet i šest tisuća (127), a prvotni im je cilj bio širiti islam koji je ispravan, prema njihovu shvaćanju: „Mudžahidi su često naglašavali da bosansko-hercegovački muslimani nisu pravi muslimani, da je islam na bosanski način tradicija koja nije u skladu s izvornim islamom, da je trebalo najprije islamizirati bosansko-hercegovačke muslimane u skladu s Izetbegovićevom Islamskom deklaracijom“ (132). Kad su Bošnjaci 1993. osvojili franjevački samostan u Gučkoj Gori, „sveti ratnici“ na vratima su napisali: „Ci vediamo a Roma“, a zatim su unakazili kipove i slike u crkvi (141). Izvodili su obredna ubijanja uhvaćenih kršćana (161). Neki su od njih u zemljama podrijetla traženi zbog počinjenih zlodjela, ali su u BiH često nelegalnim vezama isposlovali državljanstvo i oženili se domaćim muslimankama: „Bili su smješteni u muslimanskim mjestima u kojima postoje vojni i vjerski objekti, pogodni za čekanje i ženidbene prigode s muslimankama iz tog kraja. U vjerskim su objektima radili kao učitelji, a u vojnim su održavali pouku za buduće teroriste“ (180). U poglavlju „Kronologija terorističkih zločina“ (191-203) Mlivončić iznosi kako su ubili dva Hrvata policajca i 8 civila u srednjoj Bosni, a organi gonjenja nisu pronašli

41 I. MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u Bosni i Hercegovini. Mjesto i uloga mudžahida u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 1991. do 2005. godine*, Naša ognjišta – Tomislavgrad, Split-Mostar, 2007. U prvom dijelu kratko prikazuje genezu bosanskog islama te zatim zločinačko djelovanje mudžahida (str. 19-341). U bilješkama (343-368) upućuje na svoje izvore. U drugom dijelu donosi preslike dokumenata do kojih je mogao doći (str. 371-699). U zaključku donosi literaturu (701-703) i kazalo osoba (705-716).

42 E. HEĆIMOVIĆ, *Garibi. Mudžahedini u BiH 1992-1999*, Fondacija Sina, Zcnica, 2006.

krivce. Nakon rata neki od njih djelovali su u islamskim humanitarnim organizacijama. U „Popisu Bin Ladanovih ljudi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“ (319-341) navedeno je 139 imena.

Hećimović donosi u svom prvom poglavlju (str. 7-21) kako su mudžahedini obraćenici na islam (uglavnom s katolicizma) pljačkali radnje da bi pribavili sredstva za uzdržavanje, a Promatračkoj misiji Europske zajednice između travnja i lipnja 1993. napisali: „Upozoravamo vas da su ova braća iz stranih zemalja došla da umru kao mučenici na Allahovu putu i da to neće biti posljednja operacija. To će biti početak serije operacija džihada i mučeničkih akcija“ (str. 13). O njihovoj ratničkoj i misionarskoj zadaći u Bosni Hećimović bilježi: „A objašnjavajući razloge slanja mudžahedina u Bosnu, Bin Laden je rekao da njihov odlazak u Bosnu, Čečeniju, Tadžikistan i druge zemlje nije ništa drugo nego izvršenje dužnosti, jer mi vjerujemo da su ove države dio islamskog svijeta. Stoga svaki čin agresije protiv bilo koje od ovih zemalja predstavlja dužnost muslimana da pošalje dovoljno svojih sinova da se bore protiv agresije“ (28). U poglavlju „Milenijska prijetnja“ (245-253) govori o povezanosti stranih državljana BiH s raznim terorističkim skupinama osumnjičenim za terorističku zavjeru. Oni su boravili u Bosni pod lažnim imenom, ali su neki od njih otkriveni i, na zahtjev Interpola, izručeni vladi SAD-a koja ih je strpala u glasoviti zatvor Guantanamo. Mlivončić donosi fotografiju jednoga od njih i kaže: „O djelovanju muslimanske zajednice u Bočinji malo se znalo. Neke su informacije upućivale i na pobunu terorista-diverzanata u toj zajednici. Pravu senzaciju izazvala je vijest da je Mohammed Atta, koji je 11. rujna 2001. godine u terorističkoj akciji otetim zrakoplovom srušio jedan toranj Svjetskog trgovačkog centra u New Yorku, u 1999. godini boravio u Bočinji“ (150).

Ova su otkrića kod velikog broja kršćana probudila sumnju u spremnost muslimana na miran suživot u zemljama gdje nisu većina i pridonijela islamofobiji na Zapadu.

Američki publicist Stephen Schwartz u svojoj studiji o nasilničkom i mirotvornom licu islama, za bosansko izdanje svoje knjige

kaže: „Međutim, za razliku od Španjolske Republike, Republika Bosna i Hercegovina stekla je podršku Sjedinjenih Američkih Država, a 1995. godine predsjednik Bill Clinton zaustavio je ovaj užas. Pa ipak, bosanski muslimani također su privukli jednu gomilu pljačkaša usporedivih sa staljinistima u Španjolskoj: bilo ih je oko šest tisuća arapskih 'mudžahedina' koji su obučeni u Afganistanu. U njihovim redovima bilo je vodećih Al-Qaidinih članova. Nakon što se bosanski rat okončao Daytonskim sporazumom 1995. godine, Bosna je preplavljena agentima vehabijskog kulta koji je državna vjera Saudijske Arabije. Kao što su i Sovjeti pokušali na krvav način transformirati Španjolsku Republiku u svoj satelit, Saudijska Arabija pokušala je pretvoriti Bosnu i Hercegovinu u svoga zastupnika“.⁴³ U poglavlju „Mač beščašća – internacionalni vehabizam“ (str. 248-302) citira izjavu reisa M. Cerića koncem 1999. da je Sadam Husein musliman na način na koji je Hitler kršćanin, a Radovan Karadžić pravoslavni kršćanin na koji je Bin Laden musliman (268). Schwartz s ponosom ističe da je mučeništvo bosanskih muslimana i Kosovara potaknulo SAD na zauzimanje novog stava o međunarodnoj intervenciji (277) i žali što su povodom američkog rata protiv terorizma „razni arapski i drugi muslimani tvrdili da su Sjedinjene Države istinski mahale ratom protiv islama i da su čak imale majstorski plan potkopati islam“ (287).

Ovu knjigu Amerikanca koji ukazuje na terorizam muslimanskih ekstremista u svijetu hrabro su preveli profesori Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu Enes Karić i Rešid Hafizović. U pogovoru tom prijevodu E. Karić ističe da „zločin od 11. septembra nije manje zločin time što je izvršen na način zapadnog iskustva tehnike, niti je više zločin zato što su njegovi počinioci bili muslimani“ (398). Žali što je samo činjenica nafte i petrokemije temelj svih krupnih odnosa Zapada prema muslimanskim zemljama i zaključuje: „Bosanskog čitatelja vrlo je teško uvjeriti da su vehabije kao ljudska bića lišeni mogućnosti da čine dobročinstva i da budu suosjećajni i solidarni s drugim muslimanima. Oni naprosto imaju osobna iskustva o tome i

43 St. SCHWARTZ, *Dva lica islama*, Tugra, Sarajevo, 2005., str. 8.

ona ih obvezuju. Preveliko insistiranje na reviziji tog iskustva može proizvesti suprotan efekt“ (400).

Prof. Karić misli na sustavnu humanitarnu pomoć vehabija za vrijeme rata i nakon rata. Tu su pomoć muslimanke mogle u Zenici dobivati ako bi dolazile propisno obučene, a nakon rata uz velike islamske centre i džamije koje je u Sarajevu, Bugojnu i drugdje izgradila Saudijska Arabija nude se programi naobrazbe za mlade i odrasle u služenju kompjutorima, stranim jezicima i zanatima. Ti su programi u načelu otvoreni za sve građane, ne samo za muslimane, i besplatni su. Međutim, mlađi muslimani, koji su u ratu doživjeli potrebu i važnost vjere te prigrlili vehabijski stil štovanja Boga i odnosa prema bližnjima, žele najprije bosanske muslimane obratiti na svoj stil pobožnosti, a zatim šire netoleranciju prema građanima drugih identiteta. Većina bosanskih muslimana kaže da je to njima strano i ne prihvaćaju to. To se posebno očitovalo u slučaju Muamera Topalovića iz Konjica koji je na Badnjak 2002. s puškom provalio u kuću Hrvata povratnika Anđelića u selu Kostajnica te ubio oca Anđelka i njegove kćeri Maricu i Zoricu, a teško ranio sina Marinka. Policija je ovaj put brzo uhitila počinitelja čiji je otac prigodom suđenja izjavio: „Moj sin nije lud nego je zloupotrebljen od vehabija!“⁴⁴ Jedan od muslimanskih teologa u Sarajevu rekao mi je da bi službeno vodstvo njihove zajednice trebalo oštrije upozoravati vlastite vjernike na iskrivljeno tumačenje i prakticiranje islama od strane nazočnih vehabija i on je tada smatrao da ih u Bosni ima oko 3000 – što pridošlih iz muslimanskih zemalja što domaćih.

Sadašnji vrhovni poglavar muslimana u BiH u svojim predavanjima na različitim međuvjerskim i političkim skupovima u Americi i Europi ističe da nakon uklapanja u Austro-Ugarsku Monarhiju 1878.-1918. i Jugoslaviju 1918.-1992. bosanski muslimani imaju iskustvo življenja u sekularnoj državi. Traže samo svoja građanska i vjernička prava u vlastitoj domovini i dijaspori, a ne sanjaju o BiH kao muslimanskoj državi.⁴⁵ Neki Bošnjaci, koji su samo kulturni

44 Usp. prikaz toga slučaja, I. MLIVONČIĆ, *Op cit.*, str. 199-201.

45 Kao jedno od njegovih izlaganja usp. „Judaism, Christianity, Islam: Hope or Fear of Our Times“, J. L. HEFT (ur.): *Beyond Violence. Religious Sources of Social Transformation in Judaism, Chris-*

muslimani i ne dopuštaju da im reis propisuje što će jesti ili kako će se nositi njihove kćeri i supruge, kažu da bi češće i hrabrije trebao iznositi kod kuće ono što govori na međureligijskim skupovima u inozemstvu.

Rijaset je povjerio trojici teologa da izrade nacrt *Platforme Islamske zajednice u BiH za dijalog*. Oni su to učinili 2006. te dostavili tekst muftijama i imamima na razmatranje i dopunjavanje prije službene promulgacije. Na sedam stranica Platforma najprije predstavlja kako Islamska zajednica (IZ) gleda svoju zadaću nakon rata 1991.-1995., zatim kako vidi međunarodne odnose, ljudska prava i nasilje te, u trećem dijelu, na skoro pet stranica govori o prošlosti i budućnosti BiH. U skladu s tradicijom bosanskih muslimana, to je dokument pravde, ali i ispružene ruke. Osuđuje govor mržnje o drugima i želi afirmirati „vrijednosti međuvjerskog suživota, tolerancije, poštivanja drugačiji uvjerenja“ kao put koji „BiH i njezine građane može približiti zemljama koje imaju visok nivo sigurnosti, stabilizacije i poštivanja različnosti u društvu“. ⁴⁶ O nasilju svih vrsta i tradicija kaže: „Terorizam, shvaćen kao ilegalna upotreba sile usmjerena protiv zabranjenih ciljeva ili uz korištenje zabranjenih metoda, predstavlja u miru ono što je ratni zločin u ratu“, ali IZ osuđuje i „državni terorizam, koji s obzirom na državni monopol sile, može imati teških posljedica. IZ posebno osuđuje pojedince ili grupe koje se pozivaju na islam u vršenju terorističkih akata. Oni ne predstavljaju islam ni muslimane svijeta i svojim aktima pored nasilja nad žrtvama svojih akata vrše i nasilje nad muslimanima i islamom. Uzroke terorizma ove vrste treba utvrditi i njima se baviti u borbi protiv terorizma. Sama ta borba mora se voditi zakonitim sredstvima“. IZ također osuđuje pojavu islamofobije kojoj pridonose „neodgovorni političari ili mediji na Zapadu“. Dokument nabraja što su Bošnjaci-muslimani pretrpjeli u ratu 1991.-1995. i traži da se

---

tianity, and Islam, Fordham University Press, New York, 2004., str. 43-56. U zaključku toga izlaganja on kaže: „Sada bi nam trebalo biti jasno da nitko nema monopol na pravdu, nitko nema monopol na osvetu, nitko nema monopol na patnju. Naprotiv, svi imamo pravo činiti prave stvari i biti po tome prepoznavani. Svi smo poslani da za slobodama težimo i štitimo ih, i svi smo ranjivi na patnju, dolazila ona od demokratski izabrane vlasti ili od dobrovoljaca samoubilačkih pojedinaca i skupina“.

46 *Platforma Islamske zajednice u BiH za dijalog*, str. 2 (za tekst, koji se može naći na portalu IZ BiH, zahvaljujem mr. Ahmetu Alibašiću, jednome od trojice urednika).

svi optuženi suoče s istinom u Hagu. Podlogu za pomirenje i suživot izvodi iz kur'anske izreke: „Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg ne izgone. Allah zaista voli one koji su pravični“ (60,8). Ističe potrebu kazne za počinjena zlodjela kako bi se izašlo iz začaranog kruga nasilja s upozorenjem da „molitva i verbalna izvinjenja pravdu ne mogu zadovoljiti“.

U Sarajevu su dvije strane nevladine organizacije od 21. do 23. listopada 2007. priredile simpozij na temu „Religije i sekularna država“. Libanonka kršćanskog podrijetla Dženana Kareh Tager izrazila je u svom referatu ogorčenje što u njezinoj domovini nitko ne može dobiti dokumente ako ne da ubilježiti svoju pripadnost jednoj od priznatih Crkava ili vjerskih zajednica. Sretna je što sada uživa laičnost francuske države. Njemački pravnik Michael Germann govorio je o slobodi religije u okviru europskog prava. F. Karčić govorio je o poimanju sekularne države u međunarodnom pravu i iskustvu bosanskih muslimana te analizirao Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica u BiH od 28. 1. 2004. On kaže: „Prema tome, možemo zaključiti da su sva tri elementa pojma sekularne države – sloboda religije, građanski status nezvan za religiju i odvajanje države i religije – prihvaćena u Bosni i Hercegovini. Najvažnija je razlika u odnosu na stanje u vrijeme socijalističke vlasti u obujmu iskazivanja religije. To iskazivanje sada obuhvaća i privatnu i javnu sferu. Na političkom planu tome treba dodati napuštanje politike marginalizacije religije i vjernika. Povratak religije u javnu sferu doveo je do toga da mnogi pojedinci navikli na ranije stanje stječu utisak o dominaciji religije“.⁴⁷ On priznaje da su kod muslimana u prošlosti bile povezane religija i država (*din ve devlet*), ali na temelju iskustva bosanskih muslimana zastupa mišljenje da je puna razdvojenost države od vjerskih zajednica prihvatljiva i potrebna, s time da za muslimane u sekularnoj državi šerijatske norme i dalje imaju „karakter vjersko-moralnih normi. To znači da vrijedi vjerski aspekt

47 Prof. dr. Fikret KARČIĆ, „Islam u sekularnoj državi: primjer Bosne i Hercegovine“ (predavanje održano u Sarajevu 22. 10. 2007.), str. 7. On u svojim nastupima postavlja razliku između sekularnog i sekularističkog. Muslimani prihvaćaju sekularnu državu u BiH, ali ne sekularističku. U tome se s njima slažemo mi katolički i pravoslavni kršćani.

normi, a ne i njihov pravno-sudski karakter. Institucionalno, takvo se mjesto šerijata u društvu iskazuje u mehanizmima za tumačenje, obrazovanje, odgoj, savjete, alternativno rješavanje sporova, savjetodavna tijela te alternativne islamske ustanove, kao što su islamske banke“.⁴⁸

Povelja muslimana Europe

Među muslimanima koji stoljećima žive u europskom zemljama i potomcima doseljenika koji su došli zbog posla ili bježeći od političkog progona u vlastitoj domovini, živo se raspravlja jesu li oni muslimani u Europi ili Europljani muslimanskog identiteta, europski muslimani. Također se raspravlja je li dovoljno da budu dijaspora u smislu manjine koja traži sigurnost uz građanska i vjerska prava ili integralni dio države u kojoj žele živjeti, ali ne biti asimilirani.

Poznato je da IZ BiH ima Ured za bošnjačku dijasporu koji kontaktira s organiziranim zajednicama Bošnjaka-muslimana u Austriji, Njemačkoj, Švicarskoj, Norveškoj, Švedskoj, Turskoj, Beneluxu, Francuskoj, Danskoj, Finskoj i Kanadi.⁴⁹ Kad su se u Britaniju, Francusku i Njemačku šezdesetih godina prošlog stoljeća počeli doseljavati muslimanski radnici iz Pakistana, sjeverne Afrike, Turske, prvih godina dolazili su samo muškarci i slali novac za uzdržavanje obitelji u domovinu. Kasnije su im se pridruživale žene i djeca. Tada se pokazala potreba za džamijama te kulturnim i socijalnim centrima. Sve je to podizano u suglasnosti sa zakonima pojedine zemlje i ovisno o stupnju organiziranosti doseljenika. Kada reis dr. Cerić ili pojedini muslimanski teolozi gostuju kao predavači muslimanskih institucija u Europi, opažaju razdvojenost prema zemljama podrijetla. Oni u predavanjima daju bratsku, ali bolnu dijagnozu da je to tribalizam te žale što se muslimani presporo ujedinjuju na razini pojedine države ili svih europskih zemalja. Europski muslimani nemaju nešto slično katoličkoj CCEE (Vijeće konferencija biskupa Europe) ili protestantsko-pravoslavnoj KEK (Konferencija europskih Crkava). Jedan je od problema koji spominju vlade europskih zema-

48 F. KARČIĆ, *Art. cit.*, str. 12.

49 Navodim redosljedom kako su upisane u *Adresaru-telefonskom imeniku Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1999*, MINA, Sarajevo, u prosincu 1999.

lja i religijske institucije koje podupiru dijalog pomanjkanje imama koji bi bili školovani u Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj te na jeziku kojim govore unuci doseljenika odgajali u vjeri nove generacije europskih muslimana. Zasad velik broj lokalnih zajednica predvode imami koji dolaze iz zemlje podrijetla dotične skupine.

Ipak, neke muslimanske institucije na razini Europe postoje i uspješno djeluju. Jedna od njih je Europsko vijeće za fetve i istraživanja, osnovano 30. ožujka 1997. i sada mu je sjedište u Dublinu, Irska. Ima 32 člana, održava jednom godišnje plenarno zasjedanje i ima svoja pravila djelovanja.⁵⁰ Fetve su rješenja ili odgovori muslimanskih učenjaka (ulema) na pitanja vlastitih vjernika koja nastaju u promjenjivim okolnostima vremena, mjesta i države gdje muslimani žive.⁵¹ Npr. jedna fetva tiskana u navedenoj knjižici odgovara na pitanje treba li supruga pitati muža za dopuštenje da skрати kosu (br. 21, str. 80). Drugom zgodom jedan liječnik musliman koji radi u Velikoj Britaniji pita ima li šerijatske smetnje da nastavi potpisivati uvjerenje o nepostojanju radioaktivnih elemenata u tijelima umrlih. To država traži i honorira liječnike koji to čine (br. 43, str. 117-119). Činjenica da je jedan profesor Fakulteta islamskih nauka preveo ovu knjižicu pokazuje da neka od rješenja trebaju bosanskim muslimanima za nastavak življenja u sekularnim društvima Europe.

Sarajevski tjednik *Dani* u broju od 25. 1. 2008. donio je na dvije stranice članak „Muslimani mogu ujediniti Evropu“ u kojem prikazuje *Povelju muslimana Europe*, potpisanu 15. siječnja 2008. od strane 400 predstavnika muslimanskih organizacija iz 28 europskih država. Kako je to politički tjednik, autor Vuk Bačanović izvukao je dijelove u kojima su europski muslimani potaknuti na sudjelovanje u političkim institucijama svojih zemalja, a cilj bi bio iskorjenjivati predrasude europskih starosjedilaca protiv islama i štititi vlastite pripadnike od ekstremizma u zemljama koje nisu i ne mogu biti uređene prema šerijatu. U broju od 8. 2. 2008. objavio je Irfan Redžović intervju o toj Povelji s profesorom F. Karčićem pod naslovom: „Biti

50 Usp. *Fetve evropskog vijeća za fetve i istraživanja*. Na bosanski jezik prevео i priredio dr. Encs Ljevaković, Connectum, Sarajevo, 2005., str. 17-26.

51 Usp. mr. Mustafa HASANI, „Opći pogled na instituciju Fetve i Muftije u šerijatskom pravu“, u knjižici iz prethodne bilješke, str. 219-253.

Evropljanin na muslimanski način“ (str. 36-39). Intervjuirani je profesor istaknuo da u čl. 18. Povelje muslimani Europe prihvaćaju načelo neutralnosti države pred obavljanjem vjerskih poslova, a glavnu poruku dokumenta ovako sažima: „Zapravo se želi naglasiti značaj islama u svijetu i njegovih ljudskih, duhovnih i civilizacijskih potencijala. Mislim da su pisci Povelje željeli ukazati na značenje islama koje je izvan vrlo često usko definiranog pravnog koncepta i nastoje podcrtati duhovne, ljudske i civilizacijske potencijale koji, između ostaloga, zahtijevaju uspostavljanje odnosa suradnje s Evropom i sa Zapadom“.

U uvodu Povelje piše da joj je svrha „veća pozitivna interakcija s društvom“ i napominje se da su u mnogim zemljama Europe muslimani od privremenih migranata postali trajna prisutnost. Sam tekst Povelje podijeljen je u dva dijela: shvaćanje islama i muslimanska prisutnost u društvu. Članak 3. govori da su trajne vrijednosti islama vjerovanje, šerijat i etički kodeks. U čl. 10. stoji izvjesna definicija džihada: „Izraz džihad koji postoji u islamskim tekstovima znači poduzimanje svih napora u vezi s dobrom, počinjući od reformiranja samoga sebe do širenja istine i pravde među ljudima. Džihad u smislu rata jedno je od sredstava koja stoje na raspolaganju svakoj suverenoj državi kada se treba braniti protiv agresije. To je dopušteno prema međunarodnom pravu. Na temelju takvog shvaćanja džihada islam odbacuje sveopće nasilje i terorizam te podržava pravedne razloge i potvrđuje pravo svih ljudi da se brane legitimnim sredstvima“. U čl. 18. muslimani Europe prihvaćaju neutralnost države u religijskim poslovima uključujući europske i međunarodne odredbe o ljudskim pravima. Zatim nastavlja: „Temeljem toga, muslimani imaju pravo kao vjerske zajednice na podizanje džamija, religijskih, obrazovnih i dobrotvornih institucija te na prakticiranje svoje religije u dnevnim poslovima u stvarima ishrane, oblačenja i drugih stvari“. U čl. 19. istaknuta je dužnost muslimana da rade za dobro društva, a u čl. 20. poziv na zdravu integraciju: „Usrdno potičemo muslimane da se pozitivno integriraju u svoja društva, čuvaju harmoničnu ravnotežu između muslimanskog identiteta i građanskih dužnosti. Svaki oblik integracije koji bi zapostavljao pravo muslimana da ustraju u

svom muslimanskom identitetu, kao i pravo da obavljaju svoje religiozne obveze, ne služi interesu muslimana ni europskih društava kojima oni pripadaju“. U čl. 21. muslimani su potaknuti uključivati se u političke procese svojih zemalja, uključivši pravo na glasovanje i dužnost poštivanja pluralizma. Sastavljači se nadaju da će muslimani koji se budu držali ove povelje graditi most povjerenja između Europe i islama te pridonositi pravdi, slobodi, bratstvu, jednakosti i solidarnosti u svijetu (čl. 23-24). Ovdje se mogu prepoznati neke ideje iz spomenute knjige Tarika Ramadana koji očito nije usamljen sa svojim programom njegovanja muslimanskog identiteta i socijalne integracije muslimana u države Europe.

Zaključak

Židovstvo, islam i kršćanstvo uče da je Bog stvorio sve ljude, da mir dariva i traži, da je sam mir.⁵² Međutim, sljedbenici ovih religija tijekom vlastite povijesti svoje su unutarne sukobe i ratove s drugima potkrepljivali i religijom do te mjere da neki i danas smatraju kako su religije izvor hostilnog mentaliteta i dodatnih motiva za nasilje. Zreli vjernici priznaju slabosti iz vlastite prošlosti, ali se trude pokazati da pravo prakticiranje religioznosti daje unutarnji smisao i osposobljava za pridonosenje humanizaciji svijeta.⁵³ Nasilja muslimanskih ekstremista sami muslimanski teolozi i pravnici osuđuju kao protivna islamu, ali iz Kur'ana i tradicije ne mogu izbaciti nauk o džihadu kao pravednom ratu. Oni su uvjereni da bi teroristi koji se pozivaju na islam imali manje razloga pozivati se na svoju vjeru, kad bi bili otklonjeni razlozi njihovoj borbi u Palestini, Afganistanu, Iraku i drugdje. Ti stvarni ili imaginarni razlozi agresija su stranih sila ili nepravde u vlastitoj zemlji koje su posljedica kolonizacije i sprege domaćih vlastodržaca s moćnim strancima.

U radovima muslimanskih intelektualaca i proglasima priznatih muslimanskih institucija mi kršćani otvoreni za dijalog željeli

52 Usp. M. ZOVKIĆ, „Odgoj za mir u monoteističkim religijama“, Lada II (2007.), 4, str. 14-27.

53 Usp. Ž. MARDEŠIĆ, „Rat i religije“, u njegovoj knjizi *Lica i maske svetoga. Oglеди iz društvene religijologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 217-281. Fr. HOUTART, „Nasilje u ime religije“, Jukić 28-29 (1998./1999.), str. 12-21. A. RICCARDI, „Religije u XX. stoljeću između nasilja i dijaloga“, *Isto*, str. 22-31. H. KÜNG, „Religion, violence and „holy wars““, *International Review of the Red Cross* 87 (2005), str. 253-309.

bismo vidjeti više pozornosti za nevine žrtve terorističkih napada i više javnog osuđivanja konkretnih nasilničkih djela. Isto to žele i muslimani od kršćana, bilo u strogo muslimanskim zemljama bilo na Zapadu. Sjećam se da su Bošnjaci u tijeku rata u BiH izražavali ogorčenost što kršćanski poglavari samo općenito osuđuju okrutna nasilja što su ih nad njihovim sunarodnjacima provodili ratnici koji su se službeno priznavali kršćanima. Također se sjećam jednog međureligijskog susreta na kojemu je nadbiskup Alžira Henrie Teissier govorio kako su ekstremisti te zemlje dali putem televizije prikazivati vlastite snimke na kojima mole Boga da ih učini svojom kazniteljskom rukom, a nakon izvedenih zlodjela nad muslimanima i kršćanima, pri čemu su sakatili tijela pobijenih, zahvaljivali Bogu za izvedenu „kaznu“.⁵⁴ On očekuje hrabrije istupe muslimanskih poglavara prigodom takvih zločina, ali razumije da razlog šutnje može biti strah za vlastiti život ili institucije za koje su odgovorni. Teško je upućivati proročke prijekore vlastitoj braći i sestrama po vjeri i računati s generalnom prihvaćenošću u poglavarskoj službi.

Bilo bi naivno zatvarati oči pred činjenicama terora bilo koje vrste, ali i nepravедno proglašavati krivima sve muslimane za nasilje nekih među njima. Mi koji smatramo da je vjera nešto važno i lijepo u životu te da nas osposobljava za konstruktivno življenje i djelovanje u društvu – kršćani i muslimani – trebali bismo se čuvati stereotipnih osuda i graditi mostove povjerenja.

---

54 Usp. njegovu zbirku pastirskih pisama i drugih tekstova *Lettres d'Algerie*, Bayard Editions, Paris, 1998.

Summary

VIOLENCE OF MUSLIM EXTREMISTS

Muslims bitterly reject statements of some politicians and writing of media in the West after “nine eleven” terror attacks in New York which imply that Islam somehow approves the killing of innocent persons. Part of this confusion comes from the fact that Muhammad established a new monotheistic religion and a state. From the proceedings of the Prophet and from the Qur’an (50:8) Muslim theologians in their predominant teaching express the conviction that Islam is religion and state. Jihad is primarily moral endeavor on God’s way but also the just war (2:190-192; 4,89-910). In official statements following the Sept. 11, 2001 attacks Muslim institutions in Muslim countries and in Bosnia-Herzegovina reject terrorism on innocent civilians in the name of Islam, but they do not consider terrorism armed resistance to new colonizers and their domestic cooperators. Muslim theologians of BH in their published works express their readiness to live in secular state. This author quotes reflections of A. Alibasic, S. Balic, M. Cerić, E. Karic and F. Karcic. They regret the “tribalism” of Muslim immigrants in European countries who organize themselves too slowly at the level of individual countries and of the whole Europe. They encourage all Muslims of Europe to integrate into European countries and structures cherishing their Muslim identity at the same time. F. Karcic, commenting the Charter of European Muslims which was signed at Brussels on January 15, 2008 considers it a great help on the way to social integration without assimilation in Europe. This author believes that terrorist attacks should not be ignored, but neither they should be imputed to all Muslims. Christians and Muslims in the pluralistic Europe should demonstrate that their faith enables them for constructive living and acting in plural society, they should avoid stereotyped condemnations and build bridges of mutual trust.